

OP 'THEMIS' BANKJE: DE GERECHTELIJKE NASLEEP VAN DE VISSERSOPSTAND VAN 1887 (I)

door Roger JANSOONE

INLEIDING

Over de "Vissersopstand" van 1887 is reeds veel inkt gevloeid, en het is dan ook niet de bedoeling hier nogmaals heel die historie uit de doeken te doen. Doch veel minder bekend is het "vervolgverhaal", met name de gerechtelijke nasleep zoals die zijn beslag kreeg in 1888 voor de correctionele rechtbank te Brugge. Eén van de weinige historische bronnen waaruit hiervoor kan geput worden, is het vrij omstandig relaas dat dienaangaande werd weergegeven in de Brugse krant "Burgerwelzijn" van zaterdag 25 februari 1888. Dit relaas bevat enkele pittige perspareltjes, zoals meer recent enkel wijlen LDL (Louis De Lentdecker), de onvergetelijke rechtbankjournalist, dit kon opdissen. Dit sappig rechterlijk verhaal verdient voorzeker ook een plaats in onze lokale geschiedschrijving.

Overigens was de grond van de zaak - zowel de "Vissersopstand" als het daaropvolgend proces - uiteraard een zeer ernstige aangelegenheid. Tijdens de incidenten vielen er immers verschillende doden en gekwetsten, en de gerechtelijke repressie nadien was hard en meedogenloos. Een echte "opstand" is er weliswaar niet geweest, wél enkele relletjes en opstootjes met - door het onbesuisd optreden van de rijkswacht en van de burgerwacht - een bloedige en dramatische afloop. Deze traumatische ervaring werd voor de Oostendse volksgemeenschap nog aangescherpt door de nodeloos harde repressie die hierop volgde, en waarbij niet minder dan 81 veroordelingen werden uitgesproken, met hierbij effectieve gevangenisstraffen en forse geldboeten, dit allemaal ten laste van eenvoudige vissers en werklieden. In het kader van die tijd kan men hierin een vorm van klasse-justitie zien, doch de tijdsgeest was toen van dien aard dat de ten laste gelegde feiten (verstoring van de handel, toebrengen van slagen, weerspanning, vernieling, smaad aan de politie, "krenking van de vrijheid van meesters en werklieden") door de magistratuur (d.i. door het "establishment") zeer zwaar werden aangerekend. Een en ander had dan wel tot gevolg dat deze kwestie nog vele jaren is blijven hangen in het collectief volksgeheugen, weliswaar eerder stilzwijgend, wat bijvoorbeeld blijkt uit het feit dat nog decennia nadien het toenmalig gelegenheidslied van de straatzanger Louis Vanden Eeckhaute "Het lied van de vissers" zelden of nooit in het openbaar werd gezongen, uit vrees voor moeilijkheden met de politie en het gerecht (voor dit lied werd de auteur - toen dienstplichtig soldaat - door de krijgsraad veroordeeld tot elf maanden tuchtstraf). Een ander stil protest kwam tot uiting via de prenten die werden verspreid (het meest bekend was de "fusillade" door de burgerwacht) en die vaak werden aangetroffen, netjes ingelijst, in de "staminees" van de vissers. Ook ons aller James Ensor liet zich niet onbetuigd: zijn bekend doek "De gendarmen" (Museum voor Schone Kunsten, Oostende - 1892) is een striemende aanklacht tegen het toenmalig establishment, ook al werd het gemaakt vijf jaar na de gebeurtenissen.

Voor een goed begrip van de feiten dient eraan herinnerd dat, toen op 23 augustus 1887 het vuur in de pan sloeg, er reeds lang heel wat aan het broeden was. De voedingsbodem voor al die narigheid moet uiteraard vooreerst gezocht worden in de erbarmelijke sociale situatie van de toenmalige vissersgemeenschap, met name een aanslepde en uitzichtloze uitbuiting, armoede en ellende. Daarenboven waren een voortdurende bron van ergernis de vele incidenten, conflicten en processen tussen Engelse drijfnetvissers en Oostendse boomkorvissers, veroorzaakt door het invoeren van de Conventie van Den Haag van 6 mei 1882, afgesloten tussen België, Duitsland, Denemarken, Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland, ter verordening van de politie van de visserij in de Noordzee (vooralsnog ging het hier nog niet om een bescherming van de visbestanden, enkel om een internationale politie-verordening, wat echter in die tijd al een hele vooruitgang betekende).

Maar de regeling voor het uitoefenen van de zeevisserij (art. 14-24) gaf eigenlijk voorrechten aan bepaalde visserijmethoden, en meer bepaald werden de artikels 14, 17 en 19 gezien als een bevoordeling van de drijfnetvisserij, en dit ten nadele van de boomkorvisserij. De artikels 17 en 19 werden zelfs beschouwd als een regelrechte bedreiging voor de Belgische visserij, daar geen netten mochten worden uitgeworpen of vastgemaakt in de nabijheid van de drijfnetvisserij. Voorts waren, in geval van beschadiging van drijfnetten door boomkorvissers, deze laatsten steevast aansprakelijk voor elke vorm van schadeloosstelling. In de praktijk kwam het erop neer, dat – vooral in de periode oktober-januari – de Belgische vissers niet meer konden vissen op enkele belangrijke visgronden, die alzo het privé-jachtterrein werden van Engelse en Nederlandse drijfnetvissers.

Een kluitje voor juristen was wel de terminologie van art. 17, waarin er sprake was van het “uitwerpen” of het “vastmaken” van netten, terwijl een boomkornet niet wordt “vastgemaakt” en, weliswaar na het “uitwerpen”, wordt gesleept door het boomkorvaartuig. Maar het was vooral tegen art. 19, het artikel van de eenzijdige aansprakelijkheid voor beschadiging van drijfnetten, dat het ongenoegen en het verzet zich toespitsten.

Wat echter helemaal de zaken op de spits dreef, was de regelmatige en massale aanvoer van vis door Engelse en af en toe ook door Franse schepen in de haven van Oostende, met uiteraard als gevolg een scherpe daling van de visprijzen. Of met andere woorden: alle voorwaarden en omstandigheden waren aanwezig voor een spontane uitbarsting van volkswoede! Verbazingwekkend is dus – achteraf bekeken – niet die uitbarsting zelf maar wél het feit dat de terzake bevoegde overheid de bui niet heeft voelen aankomen. Een aandachtig waarnemer kon immers voorspellen dat er enkel nog een aanleiding nodig was om het vuur aan de lont te leggen ...

En op 23 augustus 1887 was het dan zo ver. Oostendse vissers poogden het lossen van vreemde vis te verhinderen. Tijdens de relletjes werd heel wat schade aangericht in de vismijn. In en rond de vismijn ontstond een handgemeen met politie en rijkswacht, waarbij nogal wat personen verwondingen opliepen (twee van hen overleden achteraf aan de gevolgen van hun verwondingen). 's Anderendaags werd de burgerwacht ingeschakeld, doch toen die het vuur opende op de betogers, vielen er drie doden en nogmaals een aantal gekwetsten. Daarna werd de hulp ingeroepen van het leger, dat erin slaagde orde en rust te herstellen zonder verdere incidenten en bloedvergieten.

En ten slotte ook nog dit: één van de beschuldigen is mijn betovergrootvader, Pieter Jansoone (63 jaar, visser). Deze toevallige persoonlijke omstandigheid (mij trouwens voordien niet bekend) heeft uiteraard geen enkele rol gespeeld bij het idee en bij de uitwerking van deze studie. Wél heeft dit mij extra gemotiveerd om, in alle objectiviteit, de historische waarheid in deze gerechtzaak te achterhalen, “zonder haat en zonder nijd, zo helpe mij God!”.

ZITTING VAN 21 FEBRUARI 1888

Op dinsdag 21 februari 1888 wordt voor de correctionele rechtbank te Brugge de zaak opgeroepen “der onlusten van Oostende”. Wegens het groot aantal betichten (niet minder dan 104 !) wordt de zaak behandeld in de grote zaal van het Assisenhof, waarvan de afmetingen en de plechtstatigheid ongetwijfeld een nog grotere indruk moeten maken op al deze eenvoudige lieden dan in een “normale” rechtbankzaal. Volgens de verslaggever van het “Burgerwelzijn” zijn de betichten allen “zuiver gekleed” en zijn sommigen vergezeld “van hunne vrouwen en andere familieleden”. Die omvangrijke groep is vertrokken uit het station van Oostende met de trein van 8.30 u. en bij de aankomst in Brugge wordt het een kleurrijke optocht naar het Gerechtshof.

De rechtbank wordt voorgezeten door rechter De Net, bijgestaan door de rechters De Snick en Fraeys. Het openbaar ministerie wordt waargenomen door substituut van de procureur des konings

Duwelz. Griffier is de h. David. Onder de schare verdedigers is er slechts één advocaat uit Oostende, Mr J. Van der Heyde. Al de andere advokaten zijn Bruggelingen.

In zijn openingstoespraak laat de voorzitter verstaan dat de zaak wordt opgesplitst in drie gedeelten. "Het eerste gedeelte, het belangrijkste, doelt op feiten te Oostende gepleegd den 23 augustus. Visschers hebben zich in de vischmijn tegen de lossing en den verkoop van Engelschen visch willen stellen, ingevoerd door M. Dossaer, reeder. Twee gendarmen zijn tusschengekomen met politieagenten. Een worsteling ontstond tusschen de vertegenwoordigers der openbare macht en de menigte, worsteling in dewelke de gendarmerie verplicht geweest is van hare wapens gebruik te maken". De rechtbank heeft voor dit eerste gedeelte 59 beschuldigten opgeroepen. Opvallend hierbij is dat de voorzitter dit eerste gedeelte "het belangrijkste" noemt, ofschoon pas 's anderendaags op 24 augustus de ergste incidenten zijn voorgevallen, namelijk tijdens het optreden van de burgerwacht.

Het tweede gedeelte is "nopens de feiten van 's anderendaags, 24 augustus: overweldiging der Engelsche visscherssloop "The Violet", tusschenkomst der burgerwacht, vuur der afdeeling kanonniërs, twee personen doodende en zes kwetsende". Hiervoor zijn er 28 beschuldigten.

Het derde gedeelte "doelt op de feiten den 25 augustus begaan: braak van afsluiting en vernieling van meubelen in het bureel van M. Dossaer, reeder". Voor deze baldadigheden moeten 17 beschuldigten zich verantwoorden.

De betichten worden beschuldigd van: "tegenstand aan agenten der openbare macht; bij middel van gewelddaden of bedreigingen en met voorbedachtheid de vrijheid van het werk of de nijverheid te hebben belet; vernieling van roerende eigendommen; in benden gewelddaden jegens personen te hebben bedreven; smaad jegens agenten der openbare macht; slagen aan dezelfde te hebben toegebracht, met bloedstorting; braak van afsluitingen ten nadeele van Dossaer, scheepsreeder". Opvallend is hierbij de verwijzing naar voorbedachtheid (wat alleszins uit de lucht is gegrepen!) en naar bendevoorming (ook al zo'n fantasme), maar in ieder geval zijn dit, indien niet verworpen, bezwarende omstandigheden die volgens het Strafwetboek bepalend zijn voor de strafmaat (in werkelijkheid ging het hier nogal duidelijk om een ongelukkige uitbarsting van spontane volkswoede, gevolgd door rumoerige samenscholingen en uit de hand gelopen relletjes, waarbij eigenlijk vooral de rol, het gedrag en de verantwoordelijkheid van de qua ordehandhaving betrokken overheden het voorwerp hadden moeten uitmaken van een diepgaand en ernstig onderzoek). Een en ander wijst dus op vooringenomenheid of althans toch op een gebrek aan ernst bij het vooronderzoek. Alzo is van meet af aan de (onjuiste) toon in dit proces gezet, en het is volkomen voorspelbaar dat hier zware straffen in de lucht hangen!

Hierna verklaart de voorzitter het eerste gedeelte van deze rechtszaak geopend. Bij het begin van de zitting doet zich echter al onmiddellijk een incident voor. Eén der betichten, Karel Boudengen (35 jaar, peerder), die kennelijk reeds van in de ochtenduur iets te diep in het glas gekeken heeft, krijgt het aan de stok met de gendarmen, die massaal en ostentatief aanwezig zijn in de rechtszaal. De rijkswachtkapitein treedt naar voor en verklaart aan de voorzitter dat "Boudengen met de gendarmen de spot drijft". Hierop laat de voorzitter deze onverlaat onmiddellijk oproepen. Deze "bevindt zich in dronken toestand en antwoordt met onsamenvangende woorden". Hij wordt "stante pede" veroordeeld "voor smaad jegens agenten der openbare macht" tot 15 dagen gevangenisstraf onvoorwaardelijk en 26 frank boete, plus 15 frank boete of 2 dagen gevangenis voor dronkenschap. Hierna wordt hij buiten de zaal gebracht, en kan de zitting nu eindelijk een aanvang nemen.

De eigenlijke zitting begint met het verhoor van de getuigen ten laste. Als eerste komt hierbij aan de beurt onderzoeksrechter Waelbroeck. Hij verklaart dat op 23 augustus 1887 het parket van Brugge telegrafisch naar Oostende werd geroepen, "waar erge onlusten onder de vissers waren

uitgebroken". Verder heeft hij het breedvoerig over de feiten zoals vermeld in de akte van beschuldiging. Uit zijn onderzoek is gebleken dat de onlusten zijn ontstaan "door 't verkoopen van visch, door Engelsche sloepen ingebracht en die de vischprijzen te Oostende zeer laag deden dalen". Op het ogenblik dat het parket ter plaatse kwam, "waren de woelige visschers allen min of meer bedronken". Tijdens zijn onderzoek heeft hij ook vernomen "dat de visschers slechts woedend zijn geworden nadat zij door de scheepsreeder en vischverkooper Dossaer, voor wie de Engelsche visch grootendeels was bestemd en die voor zijn venster stond te spotten, waren uitgedaagd". Van sommige vissers heeft hij horen zeggen dat Dossaer op de vissers heeft geschoten, "doch het onderzoek heeft dit niet kunnen vaststellen".

Vervolgens worden enkele bezwarende stukken voorgelegd aan de rechtbank en aan de verdediging: een krom geplooid bajonet, geweerkogels (verwijderd uit de wonden van doden en gekwetsten) en een revolver (in beslag genomen bij Dossaer).

De volgende getuige is hoofdpolitiecommissaris Tilkens uit Oostende. Hij werd omstreeks 9 u. 's morgens door agenten ervan verwittigd "dat erge onlusten waren uitgebroken". Hij kon zich niet onmiddellijk ter plaatse begeven, maar toen hij dit wel deed (het was toen reeds half tien) vond hij in de vismijn "wel tweeduizend personen, meestal visschers met hunne vrouwen en ook wel nieuwsgierigen". Zij waren allen "zeer opgewonden". Toen hij hen poogde te bedaren "en de oorzaak der woelingen vroeg", riepen zij hem toe: "Al wat wij vragen is dat geen Engelsche visch meer in de mijn zou verkocht worden". Hierop liet hij de mijn ontruimen en sluiten. "De menigte heeft zich dan op straat begeven in verschillende richtingen. Een groep van 300 à 400 man trok in de richting der woning van Dossaer. Het is daar dat de agenten en gendarmen werden overrompeld en in het volk hebben geschoten".

Hierna heeft de hoofdpolitiecommissaris dadelijk aan de burgemeester gevraagd de burgerwacht op te roepen (Karel Janssens was toen burgemeester; hij was erg ziek en overleed enkele weken na de feiten; als hoofd van de politie gaf hij op zijn ziekbed het bevel de burgerwacht in te schakelen). Meteen heeft Tilkens ook "aan de twee reeders van de Engelsche visch" gevraagd, de verkoop tot 's anderendaags uit te stellen "om geweldige tooneelen te vermijden". De eerste ging hierop in, doch de andere, namelijk Dossaer, weigerde dit zeer beslist, wat eigenlijk bij deze zomertemperatuur nogal begrijpelijk was. De getuige voegt hieraan toe, dat "de visschers door den invoer van visch door Engelsche booten veel te lijden hebben". In antwoord op een vraag van de voorzitter zegt hij ook nog "dat hij later heeft gehoord dat de visschers daags te voren in de herbergen hadden besloten geen visch van engelsche booten nog aan wal te laten brengen vooraleer gewelddaden te bedrijven".

Verdediger Mr De Poortere vraagt getuige of, naar zijn oordeel, de toestand van de vissers sedert drie of vier jaar al dan niet zeer verslechterd is, doch hij kan dit niet ontkennen of bevestigen. Hiermede raakt de advocaat evenwel de kern van de zaak, ... die echter in de loop van het proces nauwelijks nog aan bod komt. En het is nogal opvallend dat de diverse verdedigers hierop verder ook niet aandringen en zich enkel houden aan de feiten zoals vermeld in de akte van beschuldiging.

Tijdens het getuigenverhoor kan de voorzitter niet nalaten om meermaals erop te wijzen dat deze groep beschuldigen "op weinige uitzonderingen na, het slechtste deel is der visschersbevolking" en hij vraagt dan ook aan de getuige of er "geene visschers zijn die goed kunnen bestaan en zelfs eigenaars worden". Op deze vraag kan de getuige bevestigend antwoorden, ofschoon hij net voordien verklaard heeft, zich niet te kunnen uitspreken over de toestand van de vissers.

Een belangrijke getuige is uiteraard rijkswachtcommandant François van Oostende. Typisch voor die tijd (en thans onvoorstelbaar): "Getuige kent geen vlaamsch en zijne getuigenis wordt in 't vlaamsch vertaald". Die morgen van 23 augustus begaf hij zich met twee andere rijkswachters naar de vismijn "waar de onlusten volop aan de gang waren". Aldaar heeft hij "gansche manden visch

zien uitgieten en vertrappen door de visschers en hunne vrouwen". En "voor het huis van Dossaer werden de onlusten voortgezet. Dossaer stond voor zijn venster, maar hij heeft hem niet zien spotten of niet hooren schieten".

Hierop laat de voorzitter opmerken dat getuige tijdens het onderzoek gezegd heeft "dat Dossaer het volk heeft uitgedaagd". Doch hij houdt zich aan zijn huidige versie, want "zijn verklaring heeft hij 's anderendaags aldus gewijzigd". Hij zegt verder dat hij in het gewoel werd omvergeworpen en dat hem slagen werden toegebracht door verschillende personen, die hij heeft kunnen identificeren als zijnde Arnouidt, Van Daele en Pylyser ... maar hij kan dit niet stellig verzekeren. Wel is hij formeel omtrent Frans Hagers (werkman, 41 jaar), die de bajonet van de commandant heeft gegrepen en "op de knieën geplooid". Deze gekromde bajonet wordt hem getoond en hij herkent zijn wapen.

Dat een rijkswachtcommandant 's anderendaags zijn verklaring wijzigt, is op zijn minst nogal vreemd. Doch men kan zich vooral afvragen, welke de waarde van de getuigenis kon zijn van een ordehandhaver die niet eens de taal kent van de plaatselijke bevolking! Maar dergelijke vragen stelde men zich destijds niet ...

"De visschers kwamen op hem af als leeuwen", aldus commandant François. "'t Is dan dat hij een schot in de lucht heeft gelost, terwijl hij een gendarm om versterking zond. Dan heeft hij tweemaal in het volk geschoten, evenals de gendarm D'heedene, die bij hem was gebleven". Deze laatste verklaart dat "met eene vischmand in het aangezicht is geslagen, alsook met een ijzeren stok, terwijl men poogde hem zijn geweer af te nemen. Hij werd ook op eenen kruiwagen geworpen. Hij heeft driemaal geschoten". Getuige heeft ook Arnouidt en van Daele, beiden vissers, herkend als aanvallers en hij hoorde hen zeggen : "Als gij in onze handen valt, zijt gij kapot!". Intussen was de rijkswachtversterking ter plaatse gekomen, en brigadier Verstraeten heeft horen roepen naar commandant François: "Moordenaar, 't is gij die onze broeders hebt vermoord!".

Na de rijkswachters verschijnt wetsgeneesheer Dr. Van Caneghem uit Brugge. Hij verklaart "dat al de kogels die hij uit de wonden van dooden en gekwetsten heeft gehaald, van hetzelfde kaliber waren, zijnde deze van de karabijnen der gendarmen en geweerkogels der burgerwacht. Allen waren waterpas en in dezelfde richting afgeschoten". Een andere wetsgeneesheer, Dr. Saeys uit Brugge, legt een zelfde verklaring af. De rechtbank gaat hier verder niet op in, en dat is toch wel zeer opvallend want de vaststelling "allen waren waterpas" wijst erop dat het hier niet gaat om verdwaalde of afgeketste kogels. Er werd dus bewust en gericht met scherp geschoten (zowel door de rijkswacht als nadien door de burgerwacht) ... doch zowel de rechtbank als de verdediging lijken dit niet op te merken (of vinden dit misschien zeer normaal). Overigens geeft commandant François zelf toe dat hij "tweemaal in het volk" heeft geschoten ... En de thesis van de wettige zelfverdediging komt hier niet uitdrukkelijk ter sprake, wél de kwestie van de ordehandhaving.

Rijkswachtkapitein Cauwe, commandant te Eeklo en ballistiek deskundige, heeft de revolver onderzocht die bij Dossaer werd in beslag genomen."Het zesde schot ging niet goed af en het wapen was niet al te goed bruikbaar".

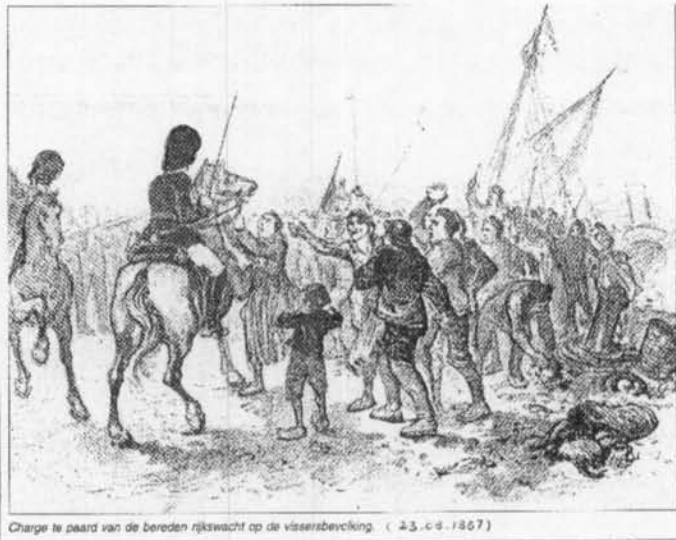
Volgens de Oostendse politicommissaris Carrette "zijn de onlusten begonnen om 9 uur aan het schip "Violet". Hij heeft Edward Van Daele (visser, 22 jaar) een mand zien oppakken, zeggende "Er zal geen vreemde visch verkocht worden!". Toen de politie hem wilde arresteren, riep hij de andere vissers te hulp. Hij heeft August Hubrechtsen (werkman, 31 jaar) en Louis Hendrickx (visser, 19 jaar) herkend "als zijnde de geweldigsten in de vischmijn". Hij heeft hen willen arresteren, doch zij boden tegenstand, zonder evenwel slagen toe te brengen. Oscar Candaele (visser, 22 jaar) was aan het schip "Violet" "één der ergsten". Pieter Jansoone (visser, 63 jaar) heeft hij "met eene mand tweemaal op het hoofd zien slaan van de commandant der gendarmerie".

Het is intussen 12.45 u. geworden en de voorzitter heft de zitting op. Volgende zitting op woensdag 22 februari 1888 te 9.30 u.

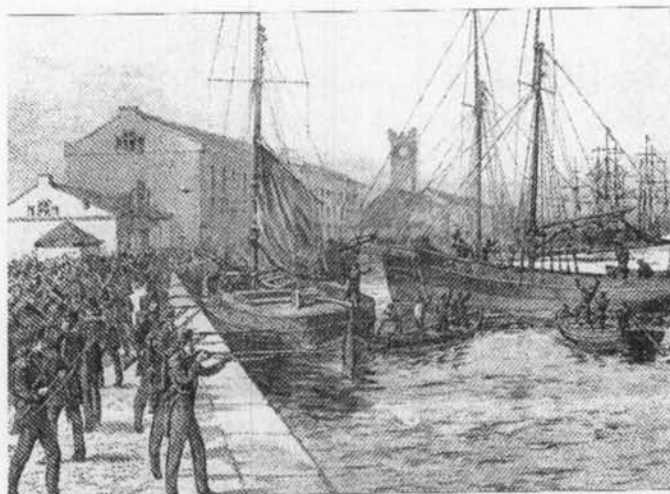
(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES

- de rijkswacht chargeert tegen de betogers (23.8.1887)
- de burgerwacht opent het vuur vanop de Stapelhuiskaai (24.8.1887) (anonieme prenten uit die periode)

Charge te paard van de bereden rijkswacht op de visserbeveiling. (A.S.C.S. 1887)

De Burgerwacht schiet vanop de Stapelhuiskaai naar de Oostendse vissers. (A.S.C.S. 1887)